

Sociabilitat i associacionisme

Ramon Arnabat-Mata

Universitat Rovira i Virgili

Durant la contemporaneïtat Catalunya ha estat i és una terra d'associacions, tal com podem comprovar en el fet que entre 1840 i 1939 se'n van crear unes 25.000 en una població mitjana de 2.500.000 d'habitants, és a dir, 1 associació per cada 100 habitants.¹ Actualment, al registre d'associacions de la Generalitat de Catalunya hi ha 81.000 entitats inscrites en una població de 7.700.000 habitants, 1 associació per cada 95 habitants.²

El *Diccionari d'història de Catalunya* defineix l'associacionisme com el «fenomen de naturalesa historicosocial i jurídica, en virtut del qual les societats modernes s'estructuren en grups d'adscripció, més o menys, lliure voluntària, amb la finalitat d'obtenir la satisfacció d'interessos i necessitats específiques».³ Des del punt de vista de la historiografia, l'associacionisme «fa referència a les manifestacions intencionals i (generalment, no sempre) institucionalitzades de la sociabilitat. Manifestacions intencionals, és a dir, iniciatives coherents, fruit de desig i motivacions concretes. Manifestacions institucionalitzades, o sigui que han conduït a la creació d'entitats amb una dimensió física i humana palpable, dotada de protecció social, seu física i efectius materials i humans propis».⁴ Concepte que abasta la gran diversitat sectorial de l'associacionisme, i la seva llarga trajectòria a Catalunya, els inicis del qual podríem situar a l'edat mitjana amb els gremis i les confraries, però que s'expandeix i es diversifica exponencialment a la

---

1 Les dades a les referències bibliogràfiques esmentades en les notes 2 i 3.

2 Les dades actuals a <<https://analisi.transparenciacatalunya.cat/Legislaci-just-cia/Entitats-jur-diques-del-Registre-d-entitats-de-Cat/y6fz-g3ff>> [consulta feta el 05/06/2021].

3 Jesús MESTRE (director), *Diccionari d'història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, pàg. 72-73.

4 Pere SOLÀ, *Itineraris per la sociabilitat meridional catalana. L'associacionisme i la cultura popular a la demarcació de Tarragona (1868-1964)*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1998, pàg. 20.

societat contemporània: centres, cercles, casinos, ateneus, societats, casals, germanats, cooperatives, sindicats.

Els estudis històrics sobre la Catalunya contemporània mostren un país amb un alt nivell associatiu: una societat civil força organitzada que, alhora, té un protagonisme important en la vida social, cultural, econòmica i política. Malgrat això, no ha estat fins a les dues darreres dècades del segle xx i les dues primeres del segle XXI que s'han generalitzat els estudis sobre el món associatiu català, estudis que ens permeten disposar d'una radiografia força precisa de l'associacionisme català contemporani, tant des del punt de vista sectorial com geogràfic. En aquest sentit, cal destacar els estudis pioners i sistemàtics de Pere Solà⁵ i els que ha fet durant els darrers anys el grup de recerca consolidat Ideologies, Història, Societat, Política i Cultura des de Catalunya al Món (Isocac-URV).⁶ Aquest grup de recerca és el responsable de la Base de Dades de l'Associacionisme Català Contemporani (BDACC) consultable en obert a: <<https://www.irmu.org/base-de-dades-associacionisme>>.⁷

Si l'associacionisme popular, en general, no ha merescut l'interès dels historiadors i historiadores fins fa pocs anys, l'associacionisme popular rural i agrari, en particular, continua rebent poca atenció encara avui. En aquest sentit, cal destacar la recerca realitzada durant els darrers 35 anys per l'historiador Antoni Gavalrà Torrents sobre l'associacionisme agrari: cooperatives, societats, sindicats, germanats, etc. Cal destacar-ne llibres com el que va sorgir de la seva tesi doctoral: *L'associacionisme agrari a Catalunya. El model de la Societat Agrícola de Valls, 1888-1988*, sobre l'associacionisme agrari durant el franquisme amb els volums dedicats a les comarques de l'Alt Camp, el Baix Camp, el Baix Penedès, la Conca de Barberà, el Priorat o el Tarragonès; sobre el pensament agrari, com el que dedicà a l'anarquista Pere Sagarra; la direcció i redacció d'alguns volums de la col·lecció Cooperativistes Catalans de la Fundació Roca i Galès, que porta 33 biografies publicades, o l'estudi sobre les col·lectivitats agràries a Catalunya: *Fam de pa i de terra. La col·lectivització agrària a Catalunya*, a més de nombroses col·laboracions en revistes, congressos i llibres col·lectius.⁸

5 Pere SOLÀ, *Història de l'associacionisme català contemporani. Barcelona i comarques de la seva demarcació*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994; *Itineraris per la sociabilitat meridional catalana. L'associacionisme i la cultura popular a la demarcació de Tarragona (1868-1964)*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1998; *Cultura popular, educació i societat al nord-est català, 1881-1957*, Girona, Col·legi Universitari de Girona, 1993.

6 Ramon ARNABAT i Montserrat DUCH (ed.), *Historia de la sociabilidad contemporánea. Del asociacionismo a las redes sociales*, València, PUV, 2014; Ramon ARNABAT, Montserrat DUCH i Xavier FERRÉ (ed.), *Sociabilitats a la Catalunya contemporània: temps i espais en conflicte*, Barcelona, PAM, 2015; Montserrat Duch i Josep M. PONS-ALTÉS (coord.), Dossier «Sociabilidades y espacios de ciudadanía», *Historia Social*, 95 (2019): 61-144; Montserrat DUCH, Ramon ARNABAT i Antoni GAVALDRÀ (coord.), *La Catalunya associada (1868-1938)*, València, PUV, 2020.

7 Ramon ARNABAT, «La Base de dades de l'associacionisme català contemporani», *Canemàs*, 19 (2020): 38-47.

8 Antoni GAVALDRÀ, *El pensament agrari de l'anarquisme a l'Alt Camp: 1923-1939. El paper de Pere Sagarra i Boronat*, Tarragona, IET Ramon Berenguer IV, 1986; *L'associacionisme agrari a Catalunya. El model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988*, Valls, IEV, 1990; *La formació del sindicalisme franquista a Reus i el Baix Camp*, Reus, AER, 2000; Josep M. Rendé i Ventosa, Valls, Cossetània, 2005; *El naixement del nou sindicalisme d'orden y mando: anys quaranta a*

L'associacionisme català contemporani: diversitat i porositat

L'associacionisme català ha estat i és present en camps tan diversos com el polític, l'econòmic, el religiós, el cultural, el social, l'educatiu, el laboral, l'esportiu, el recreatiu, el cooperatiu o el de les mútues, i ha anat configurant un teixit associatiu dens que ha contribuït a cohesionar la societat catalana. Fins al punt que, en molts períodes de la nostra història, la societat civil i la xarxa associativa han estat les bases sobre les quals s'ha recolzat la continuïtat política i cultural del país, malgrat no disposar d'unes institucions pròpies i poder fer front als intents d'anorrear-la.

Les dues característiques diferencials de l'associacionisme català respecte del conjunt de l'Estat espanyol són l'alta densitat associativa i l'àmplia penetració geogràfica. Pel que fa a la densitat, els estudis més recents mostren com al llarg de l'època contemporània l'oportunitat associativa (nombre de persones per associació) és més elevada a Catalunya que al conjunt de l'Estat, de manera que Catalunya sempre té entre el 25% i el 40% del total de les associacions espanyoles en les diverses categories i cronologies, malgrat representar tan sols al voltant de l'11% de la població espanyola. D'altra banda, a la Catalunya contemporània l'associacionisme hi penetra amb força en la majoria de comarques i municipis del país, mentre en moltes altres regions espanyoles es limita a les capitals i a les ciutats i viles més grans. Tan sols Astúries i el País Valencià mostren tendències semblants a les del Principat en els segles XIX i XX, i el mateix passa a Andalusia durant el segle XIX.⁹

Cal cercar les raons de tot plegat en les característiques socioeconòmiques i culturals de Catalunya durant la contemporaneïtat caracteritzades pel procés d'implantació de les relacions socials capitalistes i de la industrialització i de la creixent urbanització de la població. Però també en una llarga tradició històrica de participació política no democràtica en l'Administració i els municipis mitjançant els gremis i les confraries, que dotà un sector de la societat catalana d'una cultura comunitària, associativa i participativa, des de l'època medieval reforçada per les institucions polítiques de la Corona catalanoaragonesa medieval (Corts i Diputació del General) i per la reglamentació del govern dels municipis (o universitats) que permetia espais de participació dels gremis.¹⁰

Valls i comarca, Tarragona, El Mèdol, 2006; «¡Viva el Sindicato!». *Pagesos a les Terres de l'Ebre (1939-1944)*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 2011; *El sindicalisme al Priorat: de l'eufòria al destorb (1939-1944)*, Lleida, Pagès, 2012; *El primer franquisme sindical a Tarragona i comarca. Persones i actuacions*, Tarragona, Arola, 2013; *Fam de pa i de terra. La col·lectivització agrària a Catalunya*, Tarragona, URV, 2016; Josep Roig Magriñá. *La cooperació catalana valenta*, Valls, Cossetània, 2018.

9 Ramon ARNABAT, *Asocios y seréis fuertes. Sociabilidades, modernizaciones y ciudadanías en España, 1860-1930*, Saragossa, PUZ, 2019; i Jean-Louis GUEREÑA (ed.), *Cultura, ocio, identidades: espacios y formas de la sociabilidad en la España de los siglos XVIII y XIX*, Madrid, Biblioteca Nueva, 2018.

10 Josep FONTANA, *La formació d'una identitat*, Vic, Eumo, 2016.

El creixement i l'expansió geogràfica de l'associacionisme català contemporani és irregular, discontinu, ja que el país pateix greus restriccions de les llibertats col·lectives, imposades per l'Estat espanyol amb el suport de les classes dominants catalanes. Malgrat tot, la importància de les associacions en la vida social i política de qualsevol poble, vila o ciutat està fora de dubte. Primer, per la seva imbricació en la dinàmica política i social de l'espai i el marc geogràfic; segon, per la participació massiva de la gent, no sols com a socis passius, sinó com a persones actives; tercer, per la seva gran utilitat a l'hora de resoldre problemes quotidians de les persones, i quart, perquè és una escola de participació activa dels ciutadans en la presa democràtica de decisions.

Sociabilitat i societat civil

La sociabilitat és un element consubstancial de la condició humana, ja que els humans som éssers sociables. A la societat contemporània aquestes interrelacions humanes s'expandeixen i assoleixen un alt grau significatiu que es mou entre la comunitat i l'associació. La comunitat, la família per exemple, com a forma d'agrupar-se es fonamenta en els lligams afectius, emocionals i en les lleialtats i adhesions incondicionals; i l'associació ho fa en la voluntat racional o arbitrària de les persones. Ara bé, aquestes relacions intergrupals poden ser de col·laboració o de confrontació, tal com hem vist en diversos períodes de la història contemporània del nostre país.

L'historiador francès Maurice Agulhon va posar sobre la taula del taller de l'historiador el concepte de *sociabilitat*, procedent del camp de la sociologia. Agulhon definí la sociabilitat com «l'aptitud especial per viure en grups i per consolidar els grups mitjançant la constitució d'associacions voluntàries», l'aplicà a l'anàlisi de la sociabilitat en diverses regions de l'Estat francès i posà al servei dels historiadors aquest concepte provinent de la sociologia.¹¹ Tampoc no podem oblidar les aportacions d'historiadors com E. P. Thompson o E. J. Hobsbawm. Amb tot, feia ja més de vint anys que Ferdinand Tönnies, Georges Gurvitch o Max Weber, des del camp de la sociologia, havien posat aquest concepte o eina al taller de les ciències socials.

Per als historiadors, sociabilitat és la disposició a la relació social, espontània, quotidiana i voluntària dels individus en el si de cada grup o classe social, i el resultat d'aquesta relació. Aquesta sociabilitat se'ns presenta en diversos graus i formes, des de la més informal (trobades ocasionals als carrers, a les places, freqüentació de cafès i bars, etc.), fins a la més ritual i cíclica de les festes patronals, religioses. A més, acostumem a dividir la sociabilitat en dos grans camps: la sociabilitat organitzada i estable,

---

11 Maurice AGULHON, *La sociabilité méridionale. Confréries et associations en Provence orientale dans la deuxième moitié du XVIIIe siècle*, 2 vol. Aix-en-Provence, 1966; *La cercle dans la France bourgeoise, 1810-1848*, París, Armand-Colin, 1977, i «Clase obrera y sociabilidad antes de 1848», *Historia Social*, 12 (1992): 141-166. AADD, «En torno a Maurice Agulhon», *Historia Social*, 29 (1997): 45-143.

la que s'esdevé en clubs, societats, germandats; i la sociabilitat no organitzada, la que té lloc en colles, grups informals. La primera correspon a allò que anomenem societat civil o associacionisme popular: el conjunt d'associacions creades pels ciutadans per solucionar els seus problemes i poder viure en millors condicions. En qualsevol cas, més que de dues formes excloents de sociabilitat (formal/informal), hem de pensar en una multitud de formes que sovint incorporen elements formals i informals.

Pere Gabriel assenyala amb encert que avui «ningú discuteix [que la sociabilitat] pot ser un bon instrument, al costat d'altres, per dur a la història, la gent de carn i ossos i uns problemes usualment marginats per les grans construccions historiogràfiques teològiques i abstractes». Per això proposa que serveixi per a «la comprensió dels mecanismes d'articulació i vertebració cultural, moral i política d'una classe, i en especial del món dels sectors populars i de la classe obrera». És a dir, per conèixer millor la «vertebració classista de la societat» i «la cultura popular, la cultura burgesa, la cultura política».¹²

De l'associacionisme i la sociabilitat anem a la societat civil. Segons el Centre for Civil Society del London School of Economics, «la societat civil es refereix al camp d'acció col·lectiva no forçada entorn d'interessos, propòsits i valors tinguts en comú. En teoria, les seves formes institucionals són diferents de les de l'Estat, la família o el mercat, si bé, en la pràctica, els límits entre Estat, societat civil, família i mercat són sovint complexos, esborrats o negociats. La societat civil, de forma comuna, abraça una diversitat d'espais, actors i formes institucionals, que varien pel que fa al grau de formalitat, autonomia i poder».¹³

Durant la segona meitat del segle xx, la confiança en l'Estat com a garant del benestar del conjunt de la societat i la creixent mercantilització de les relacions socials va fer recular el concepte de societat civil. Ara, a les primeres dècades del segle XXI, en el marc de les crisis sistèmiques que vivim, sembla que torna a aparèixer l'interès per la societat organitzada en la seva diversitat. Va prenent forma un espai polític, social, cultural i econòmic fonamentat en l'interès col·lectiu i en els bens comuns, entre el mercat i l'Estat.¹⁴ Robert Putnam ha insistit que els sistemes sociopolítics més desenvolupats i cohesionats són els que tenen una gran densitat associativa i unes relacions de col·laboració que superen les de confrontació.¹⁵ Són societats que han estat capaces de generar interessos comuns i pràctiques col·laboratives i cooperatives entre els seus

12 Pere GABRIEL, «Sociabilismes obrers i populars i història política a la Catalunya contemporània», a AADD, *Sociabilitat i àmbit local. Actes del VI Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya*, Barcelona, L'Avenç, 2003: 141-156.

13 <www.lse.ac.uk>

14 Jean-Louis LAVILLE, *Asociarse para el bien común*, Barcelona, Icaria, 2015; Jordi ESTIVILL i Iván Miró, *L'economia social i solidària a Catalunya*, Barcelona, Icàrisa, 2020.

15 Robert H. PUTNAM, *Per a fer que la democràcia funcioni. La importància del capital social*, Barcelona, Proa, 2000; i Robert H. Putnam (ed.), *El declive del capital social. Un estudio internacional sobre sociedades y el sentido comunitario*, Barcelona, Galaxia-Gutenberg, 2003.

membres i que disposen d'una xarxa associativa diversa, densa i heterogènia que ho fa possible. Catalunya és un país d'associacions i la seva gent té una llarga experiència sociabilista. Ara cal que aquesta xarxa associativa ocupi l'espai públic i encari els reptes que té plantejats a la tercera dècada del segle XXI.